

ГРОМКО Тетяна Василівна,

доктор філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка; вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006; тел.: +38 0500310222; e-mail: hromkot@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4661-4302

ПРОБЛЕМА ВАРІЮВАННЯ ОДИНИЦЬ МОВНОЇ СИСТЕМИ ГОВІРКИ ТА ЇХ ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ

Анотація. Метою запропонованої статті є теоретичне обґрунтування варіювання мовних одиниць як ідіомем на основі мовних даних говірки, а також засад їх репрезентування у словнику варіантної лексики мовної системи як окремому аспектовому зведенні моноговіркового лінгвографічного комплексу. **Об'єктом** є визначення проблеми тотожності і варіювання слова в лінгварії говірки як мовно-мовленнєвій системі. **Предмет** дослідження — теоретичні та функціональні засади лексикографування варіантів мовних одиниць говірки та явища формального варіювання лінгварію говірки. **Результатом** дослідження є, з одного боку, визначення проблеми тотожності і варіювання слова в лінгвістиці, при якій констатується недостатність досліджень теорії варіантності слова в українській діалектологічній науці, що пояснюється неповнотою або відсутністю емпіричної бази, неосвоєнням наявного фактичного матеріалу, недостатньою увагою до способів вивчення формальних модифікацій слова, слабкою освітленістю джерелознавчих та методологічних питань. Актуальність проблематики визначає ряд теоретичних положень: 1) варіантність, будучи іманентною властивістю будь-якого різновиду мови, широко представлена в діалектному мовленні; 2) формальне варіювання слова забезпечує континуальність говірки як системи мови; 3) лексикон говірки, говірколінгварій становлять інформаційно-дослідницьку лексикографічну систему ідіому — тезаурус. Узагальнений огляд теоретичних засад діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки дозволить дати висновок про специфіку представлення в ньому говірколінгварію. З іншого боку, **результати** дослідження репрезентують Словник варіантної лексики говірки як аспектний, який входить до моноговіркового лексикографічного комплексу, маючи уніфіковані правила демонстрації у ньому мовних одиниць і водночас відрізняючись своїми структурними та номенклатурними параметрами відображення лексико-семантичних видозмін мовних і мовленнєвих одиниць, є першою спробою системного викладу такого типу групування складових говіркового дискурсу, що об'єднує літературний і діалектний страти. **Висновки.** Словник варіантної лексики говірки розглядається як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, а також демонстрація цілого ряду формально-сміслових зв'язків у лексиці лінгварію для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованої на монографічний опис говірки.

Ключові слова: діалектологія, говірка, лексикологія, лексикографія, Словник варіантної лексики говірки, варіантність, ідіом, мовна і мовленнєва одиниця, лінгварій, ідіомема.

Формулювання проблеми. У наш час проблематика лінгвістичних аспектів актуалізується у напрямку вивчення формальної (зовнішньої) модифікації слова, що представлена на лексико-семантичному та ідеографічному рівні певної мовної системи, а також спрямована на продовження теоретичного обґрунтування варіантології як наукової дисципліни, дослідження повноти лексичного мовного рівня в галузі теорії тотожності та варіювання слів в межах певного дискурсу. Дослідження варіантних утворень виконуються в руслі основних тенденцій, що характеризують сучасне мовознавство: поглиблення інтересу до окремих мовних угруповань, повнота прикладного корпусного опису певної мовної системи, докладність вивчення усного типу спілкування, поширення польової інтепретації мовних явищ, увага до фактів, що виражають нестійкість і динамічність мови тощо. Осмислення варіювання мовних одиниць сьогодні постає на лінгвальному рівні: будучи практично представленими в окремому лінгварії та лінгвографічно відображеними у повному зводі, вони можуть екстраполюватися до окремого аспектного словника, який є своєрідною базою для детального вивчення та аналізу варіантних одиниць.

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Варіативність має лише незначні наукові доробки мовознавців, що датуються кінцем ХХ – початком ХХІ ст. Проблема тотожності і варіювання слова має міждисциплінарний характер і теоретично та в практичному полі дотична до різних кластерів наукового знання про мову: лексикології, лексикографії, історії мови, соціолінгвістики, стилістики, культури мови тощо. Дослідники намічають: необхідність глибокого аналізу варіантних одиниць, які

розкривають внутрішній механізм структури та розвитку мови при саморегуляції (Л. О. Глінкіна); вивчення зв'язків варіантних утворень з поняттям тотожності (І. Б. Шатуновський); увиразнення варіантності як універсальної категорії (Н. С. Бабенко); варіативність кваліфікується як властивість мови, що не може обмежуватися аналізом окремих мовних фактів чи навіть рівнів мовної системи, а претендує на вивчення у межах варіології (В. Г. Гак) та ін.

Важливою для обраного нами ракурсу моноговіркового дослідження є препозиція З. М. Бого-словської про те, що формальна варіантність слова, будучи іманентною властивістю будь-якого різновиду мови, при розгляді в лексикологічному і лексикографічному аспектах демонструє особливу продуктивність в усному діалектному мовленні.

За кваліфікацією професора П. Ю. Гриценка, варіантність є «структурно-типологічною й імпліцитною ознакою більшості сучасних діалектних систем. Вона визначається насамперед усною формою побутування говірки, що зумовлює настанову на творення наративу тут і зараз» [8, с. 12]. Відтак діалектологічна наука в цьому ключі сприяє розробці теоретико-методологічних і фактичних підстав варіантології як лінгвістичному напрямку, оскільки форми прояву варіантності слова в діалектному континуумі окремої мови надзвичайно різноманітні; визначення їхнього статусу лексичного тотожності/варіантності є систематизуючим принципом, і «в кінцевому підсумку теорія тотожності і варіювання слова лежить в основі розуміння слова як одиниці мовної системи» [18, с. 22], у чому знаходиться онтологічне розуміння ідіому як теоретична основа лінгвістичного наукового пізнання.

Варіантність у вітчизняній діалектології, якщо й була предметом дослідження мовознавців, то лише в диференційних описах, відповідно з частковим аналізом репертуару мовних одиниць різних рівнів в окремих діалектних угрупованнях. На сьогодні найоптимальнішим з точки зору формального і семантичного варіювання є опис ареального варіювання діалектної лексики, зроблений П. Ю. Гриценком [9]. У цілому, теоретичне підґрунтя трактуванні межі слова до початку ХХІ ст. в лінгвістиці ще не має ознак всебічності вивчення, узагальнення принципів модифікації слова та лексикографування мовних одиниць.

Дослідженню в діалектології варіантності для вирішення проблеми тотожності і варіювання слова [17; 21] сприяє лексикологічне вивчення ідіому за систематизуючим принципом, орієнтоване на лексикографування мовних одиниць у межах говірки. Варіантність у мовній системі говірки (що фіксується в говірковому мовленні) проявляється на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному. М. М. Ткачук вважає, що варіантність більше притаманна «транслокалізованим говіркам», адже вони є «відкритішими до входження нових елементів, насамперед лексичних, унаслідок дії різних факторів, що згодом утворюють ряди варіантів» [20, с. 155].

Формулювання завдань. Метою запропонованої статті є теоретичне обґрунтування варіювання мовних одиниць як ідіомем на основі мовних даних говірки, а також засад їх репрезентування у словнику варіантної лексики мовної системи як окремому аспектному зведенні моноговіркового лінгвографічного комплексу. Аксиоматичним, на наш погляд, є твердження про те, що варіативність мовних одиниць не можливо будь-яким чином кваліфікувати без належної емпіричної бази його вивчення [9, с. 5], яка практично забезпечується укладанням словників різних типів і жанрів. Практично в усіх діалектних лексикографічних виданнях варіанти слів подаються як синоніми до літературних у межах однієї статті з відповідними посиланнями. Однак ідея створення окремих словників варіантної лексики літературної мови (наприклад, нормативно-стилістичного словника, що міг би прислужитися в лінгводидактиці) або певного діалектного утворення — з фіксацією «максимально широкої варіативності у способах вираження» [12, с. 88], — на жаль, залишається досі не реалізованою не лише у слов'янському, а й у вітчизняному мовознавстві. Поза увагою дослідників при укладанні словників залишаються типи, контексти та інші параметральні характеристики варіантів слів, що важливі не лише для лексикографування, а й для лінгвографічного зводу — тезауруса [10] лінгварію окремої мовної системи, що включає не лише лексику, а й лексико-граматичні та граматичні мовні та мовленнєві одиниці.

Об'єктом дослідження є визначення проблеми тотожності і варіювання слова в лінгварії говірки як мовно-мовленнєвій системі. Предмет дослідження — теоретичні та функціональні засади лексикографування варіантів мовних одиниць говірки та явища формального варіювання лінгварію говірки. Запропоноване теоретичне обґрунтування словника варіантної лексики окремого ідіому сприятиме удокладненню укладання Зведеного наукового діалектного словника варіантних утворень на матеріалі усієї української діалектної лексикографії та інших лексичних та текстових корпусів за лінгвістичним критерієм тотожності/варіантності слова. Такий словник міг би інтегрувати розрізнені факти до загальномовної теорії тотожності / варіантності, проілюструвавши наочно матеріал для типологічних досліджень в галузі фонетики, лексики, словотвору, морфології [6, с. 48], а також для порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов і їхніх діалектів.

Виклад основного матеріалу. Діалектний матеріал складають варіантні одиниці, які характеризуються і численністю, і різноманітністю, й індивідуальністю вираження в окремій системі ідіому, до того ж, не виключають літературний узус. У вітчизняних діалектних лексикографічних виданнях склалася традиція подавати варіанти слів у рамках однієї вокабули (напр., [3; 16]). Збагачений варіантними одиницями української діалектної мови, досвід «Словника говіркових, розмовних, рід-

ковживаних та застарілих слів української мови» М. М. Ткача [19] «підказує», що в українській діалектології настав час укладання Зведеного наукового діалектного словника варіантних утворень на матеріалі усієї української діалектної лексикографії та інших лексичних та текстових корпусів. Такий словник міг би інтегрувати розрізнені факти до загальномовної теорії тотожності / варіантності, проілюструвавши наочно матеріал для типологічних досліджень в галузі фонетики, лексики, словотвору, морфології, а також для порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов і їхніх діалектів. Робота над зведеним українським діалектним словником варіантів послужила би справі уніфікації поки нескордированих лексикографічних досліджень і допомогла б виробленню єдиних науково-теоретичних і практичних основ словникової розробки варіантних одиниць мови.

В україністиці такий зведений словник демонстрував би варіанти зв'язків слова на матеріалі лексичної системи української діалектної мови як прояв її гомологічної асиметрії. Орієнтований на вивчення матеріального коливання слова, не «в просторовому (ареальному) аспектах мови» [9], а в практичному аспекті, словник варіантної діалектної лексики є репрезентантом формальної (зовнішньої, матеріальної) модифікації слова у плані варіантології.

Варіантність мови як системи, а відтак і окремих говірок, характеризується слабкою вивченістю. За теорією тотожності і відмінності слова формальна модифікація слова, теоретичні засади якої сформульовані в працях В. В. Виноградова [4], О. І. Смирницького [17] та ін. у слов'янознавстві, германістиці, тюркології тощо, будучи іманентною властивістю будь-якого різновиду мови, широко представлена в діалектному мовленні [1, с. 4].

Між тим, особлива роль варіантних одиниць, в тому числі формальних модифікацій слова, — настільки істотна властивість мови, що не може обмежуватися аналізом окремих фактів чи груп фактів на різних рівнях мовної системи, але має вивчатися в рамках варіантології [5]. Варіювання слова — фундаментальна властивість будь-якої мови, абсолютна лінгвістична універсалія. Вона є своєрідним сплетінням складних взаємин між різними мовними рівнями, відображенням тенденцій розвитку мови.

Студії з варіювання діалектного слова демонструють, як правило, фрагменти цього явища — окремі групи слів, наприклад нестабільних у звуковому відношенні, ареальні особливості лексичних варіантів [9]. Інтерес учених частіше спрямований на вивчення формального варіювання слова як явища діалектної макросистеми — групи споріднених або типологічно схожих говірок. «Сучасні провідні позиції функціональної парадигми, — зазначає З. М. Богословська, — спонукають перенесення акценту на вивчення формальних модифікацій слова, що реально взаємодіють в одному ідіомі» [1, с. 5]. Для прикладу, варіантна лексика в літературній мові відрізняється від діалектної питаннями формальних видозмін і мотивованістю слова, взаємозв'язку лексикалізації і матеріальної модифікації тощо. У наш час у царині діалектології варіантність слова пояснюють неповнотою або відсутністю емпіричної бази, неосвоєнням наявного фактичного матеріалу, недостатньою увагою до способів вивчення формальних модифікацій слова, слабкою освітленістю джерелознавчих та методологічних питань.

Вирішення проблем становлення і розвитку, інструментарію варіантології або узагальнення досвіду класифікації типів формальних варіантних утворень, способів, принципів і критеріїв ідентифікації, таксономії формального варіювання слова в говірці не ставляться нами як завдання в межах діалектологічного дослідження. Такі завдання можуть бути вирішеними лише за умови повноти емпіричної бази узусу, на опис якого спрямовані такі розвідки варіантології як феномена слова.

Дескрипція лінгварію говірки базується на тезаурусі як повному зводі мовних і мовленнєвих одиниць. Одним з аспектів словників на його основі є варіантний словник говірки. Його теоретична функція — попередньо уточнити онтологічні ознаки формального варіювання слова, окресливши статус такого типу праць з урахуванням вкладу попередників. Лексикографування матеріально коливальної лексики в межах одного ідіому в перспективі орієнтоване на розгляд особливостей варіювання слова в системі говірки як окремого страту мови. Така репрезентативність фактичного матеріалу не лише емпірично збагатить українську діалектологію, а й, орієнтована на монографічний опис говірки, забезпечить об'єктивність цілого ряду інших українських та слов'янських мовознавчих досліджень.

Як уже зазначалося, охоплюючи значний пласт лексики кожного різновиду мови [2, с. 3], варіювання слова репрезентує іманентні властивості говірки як мовної системи. Формальна варіантність слова як ідіомеми (говіркової мовно-мовленнєвої одиниці) відрізняється особливою продуктивністю в усному діалектному мовленні. Наші попередні розвідки у цьому плані [22; 23] підтверджують наявність в мові формально-семантичного типу варіювання слова з формально-смысловими парадигмами слів (однокореневі синоніми, пароніми) і утворюють формально-змістову парадигму в лексиці. За дослідженням З. М. Богословської, «формальне варіювання слова виступає як умова безперервності в просторі комунікативної функції мови, тому одною з головних ознак варіантної лексики діалектної системи мови визнається її характеристика з погляду співвіднесення з основними формами існування національної мови» [1, с. 9].

Варіантологія діалектної мови у прикладному аспекті — інструментарій (принципів, методів, джерел і т. ін.), лексикографічна параметризація формальних модифікацій слова належно описана

в російському «Словнику варіантної лексики сибірського говору» [2]. Цей новий тип діалектного словника системного типу включає теоретичну частину, методичний інструмент і джерельну базу варіантології широковідомого повним та рядом аспектних словників російської говірки с. Вершинине. Така диференційована характеристика різних сторін варіантології говірки (одиниць, властивостей, процесу), застосування різних принципів аналізу (дискретності / недискретності, антропоцентризму і ін.) і сукупності критеріїв (семантичних, матеріальних, структурних, функціональних, когнітивних і ін.) і їх ранжування» [1, с. 9] демонструє всебічне окреслення формальної варіантності слова як багатовимірної структури. Однак опис лінгварію цієї говірки, за вказівкою авторки [1], є не повним — диференційним.

Об'єктивна репрезентація предмета дослідження — варіантної лексики говірки — сьогодні можлива при кваліфікуванні одиниць вираження як простої (бінарні опозиції) і складної (двочленні й багаточленні опозиції) парадигми слова, як фрагментів незамкненого комплексного, ієрархічного структурованого, системно організованого об'єднання, яке можна назвати «полем лінгварію». Аспектність його визначає формально-семантичний тип мовно-мовленнєвих одиниць усього масиву слів лінгварію.

Як неодмінний атрибут діалектної мови, формальне варіювання слова характеризує вираженість варіантних зв'язків лексичних одиниць у різних цілях, що реалізується в різних жанрах діалектного мовлення, і поряд з експресивністю та іншими ознаками справедливо визнається феноменом народної мовної культури. Будь-яка говірка може бути описана іманентно як мова окремого соціуму тими способами, які виробила сучасна лінгвістика.

Однією з найфундаментальніших ознак формального варіювання слова є можливість маніфестації змін у ньому в окремому страті на синхронному рівні. Дескрипція говірки розкривається через фонетичний, морфологічний, словозмінний і словотвірний потенціал мови, що зафіксований у формальних варіантах слова, відображаючи в них усю різноманітність мовних процесів, тенденцій, трендів тощо.

За висновками дослідників, характер формального варіювання слова «можна визначити як двоїстий: певний і розмитий, стійкий і тимчасовий, типовий і унікальний, реальний і потенційний, багастний і багатофункціональний, загальнопоширений і локальний, узуальний і індивідуальний, свій і чужий тощо» [1, с. 12].

Формальне варіювання слова забезпечує континуальність говірки як системи мови [13, с. 24], а відтак є основною умовою безперервності комунікативної функції мови в часі і просторі, зв'язком між соціолектом та ідіолектом. Оскільки засадами діалектологічної парадигми є функція, мовна система, структурна одиниця ідіому (говірки), то бачення говірки як цілісної багаторівневої одиниці потребує докладного вивчення всіх моноговіркових елементів, у тому числі й варіантів слів, для комплексного всебічного вивчення та монографічного опису говірки.

Результатом діалектно-лексикографічного дослідження нами варіантної лексики говірки з повним її описом стала лексична репрезентація за укладуванням нами тезаурусом говіркового мовлення. Це мовлення базується на моноговірковому корпусі текстів, які складають лінгварій говірки села Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області (методологічні основи опису та досвід дескрибування лінгварію говірки див. за монографією «Методологія та досвід дескрипції говірки» [11]). Це основний сегмент мовленнєвої лексикографії або фрагмент дескриптивної лексикографії говірки, що орієнтований на інші аспекти словників говірки. Говірколінгварій, тобто вся сукупність слів говірки, входить до моноговіркового лексикографічного комплексу. Саме така інформаційно-дослідницька лексикографічна системи спроможна відобразити реальну мовну ситуацію окремого узусу.

До особливостей мікроструктури Словника варіантної лексики говірки (далі СВЛГ) серед основного складу словників відносимо специфіку оформлення з опорою на тезаурус говірки, а також структурні та номенклатурні параметри відображення лексико-семантичних видозмін мовних одиниць. Подаємо уніфіковані правила демонстрації в них одиниць такого плану:

- відбір варіантів слів і особливості лексикографування його формальних варіантів, безумовно, демонструє наявність регулярних структурно-семантичних типів у цій сфері;
- для встановлення належності варіативних одиниць до однієї парадигми слова треба використовувати ряд критеріїв, серед яких критерій обов'язкового врахування показників метамовної свідомості говірконосців у межах свого узусу;
- у моноговірковому тезаурусі не передбачено розміщення варіантних утворень у межах однієї словникової статті. Атрибуція всіх варіантів слова у СВЛГ — базова умова детального «портретування» кожного з елементів формального варіанта слова;
- за типологічними характеристиками СВЛГ: монодіалектний, мікросистемний, узуальний, словесний, недиференційний, синхронний, частковий (відображає фрагмент лексику лінгварію), системний, варіантний, семасіологічний, лінгвістичний тлумачно-аспектний, дескриптивний, лінгвоцентричний;
- за порядком розташування матеріалу СВЛГ: формальний, алфавітно-суцільний, прямий (пор. [1, с. 16]).

Подаємо показовий фрагмент «Словника варіантної лексики говірки с. Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області» як досвід укладання за проєктом Тезауруса цієї говірки (див. Додаток до дисертації [10, с. 633–681]):

АБРИКОСА — **АБРИКОСА**, ▲ (колокація) **Абрикоса дика**, ▲ **Абрикоса калірована**, ▼ (колігація) **Абрикоса з посадки**, ▼ **Абрикоса з кісточки**, ■ (прагматема) **Абрикоса, що м'якоть не одстає од кісточки**, ■ **Консервірована абрикоса дольками**, **АБРИКОСА-КАЛІРОВКА**, **АБРИКОСА-ДИЧКА**, **АБРИКОС**, **АБИКОСЬ** (дит.), **АБИРКОСА**, ▲ **Абиркоса ананасна**, ▲ **Абиркоса посадкова**, **АБИРЬКОСА**, **АБИРКОСИ** (мн.), ▲ **Абиркоси на вино**, **БИРКОСА**, **БИРЬКОСЬКА**, **БИЛЬОСЯ** (дит.), **КОСЯ** (дит.).

Серед лінгвістичних параметрів означуваного типу словника — фонетико-граматичні, семантичні, прагматичні, ілюстративні (макро- і мікрокомпозиційні). Реалізуючи ідею лексикографічного моноговіркового монографічного опису, СВЛГ водночас екстраполює специфіку діалектної варіативності як аспектний словник нового типу, який призначений для демонстрації численних системних (внутрішньословесних) зв'язків, що є прерогативою діалектного мовлення як феномену. До того ж, на думку О. О. Нефьодової, «загальномовний показник варіативності в діалекті складається із суми ідіалектного варіювання» [15, с. 283].

СВЛГ бачимо як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрація цілого ряду формально-сміслових зв'язків у лексичі для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованого на монографічний опис говірки (об'єднання їх за принципом функційної спільності, наприклад, умовно-мовних одиниць, а мовних — за лексико-семантичним принципом), адже для дескриптивного лексикографічного опису достатнім є лише первинне лінгвістичне вицленування ідіомем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнений огляд теоретичних засад діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки дозволив дійти висновку про специфіку представлення в ньому говірколінгварію. СВЛГ розглядаємо як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрацію орієнтованих на монографічний опис говірки формально-сміслових зв'язків у лексичі для подальшої моноговіркової дескрипції. Складник моноговіркового лексикографічного комплексу, що описує лексику однієї діалектної системи в повному обсязі та з різних сторін, СВЛГ покликаний виконати дескриптивну функцію мовних одиниць як виражального ресурсу діалектного узусу. Варіантні дані говіркового дискурсу дають змогу вирішити низку загальнотеоретичних завдань, пов'язаних із проблемами тотожності слова, лексикалізації фонетичних і морфологічних процесів, зіставно-типологічних досліджень тощо.

Л і т е р а т у р а

1. Богословская З. М. Диалектная вариантология : лексикологический и лексикографический аспекты : дис. ... докт. филол. наук / Том. гос. ун-т. Томск, 2006. 401 с.
2. Богословская З. М. Словарь вариантной лексики сибирского говора / Под ред. О. И. Блиновой. Томск : Томский гос. ун-т, 2000. Т. 1 : А–К. 304 с.
3. Бондар О. І. Словник українських говорів Одещини. Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2010. 222 с.
4. Виноградов В. В. О формах слова. *Известия АН СССР. Отд. лит. и яз.* Москва, 1944. Т. III. Вып. 1. С. 31–44.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
6. Глуховцева К. Варіативність діалектних явищ у системі українських східнословобожанських говірок. *Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.* Житомир, 2005. № 14. С. 48–54.
7. Головина Э. В. Формальная вариантность в речи диалектного типа : Учеб. пособие по спецкурсу. Киров : КГПИ, 1991. 102 с.
8. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления : онтология и гносеология. *Исследования по славянской диалектологии. 17. Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии.* Москва, 2015. С. 9–59.
9. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ, 1990. 272 с.
10. Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01. Одеса, 2021. 685 авт. арк.
11. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія / за ред. проф. О. І. Іляді. Дніпро, 2021. 452 с.
12. Иванцова Е. В. Отражение варьирования слова в диалектных словарях. *Русские говоры Сибири. Лексикография.* Томск : Изд-во Том. ун-та, 1993. С. 87–91.
13. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство.* 1981. № 2. С. 22–34.
14. Муқан А. М. Варіативність форм у деяких новостворених говорах української мови. *Українська діалектна морфологія.* Київ : Наук. думка, 1969. С. 191–199.
15. Нефёдова Е. А. Вариантность как отражение эволюции русских говоров. *Диалекты в синхронії та діахронії. 3 : Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології.* Київ : КММ, 2017. С. 283–295.
16. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
17. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблема «тождества слова»). *Труды Института языкознания.* Москва, 1954. Т. 4. С. 3–50.
18. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. Москва : Изд-во РУДН, 1997. 203 с.

19. Ткач М. М. Словник говіркових, розмовних, рідковживаних та застарілих слів української мови. Чернігів : ПАТ ПБК «Десна», 2019. 1000 с.
20. Ткачук М. М. Граматична варіантність української переселенської говірки в Башкортостані. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. Вип. 1 (96). С. 155–164.
21. Ткачук М. М. До питання про структурну варіантність ботанічної лексики в редукованих говірках Чорнобильської зони. *Діалекти в синхронії та діахронії. 3: Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології*. Київ : КММ, 2017. С. 421–427.
22. Hromko T. V. Dictionary of variant vocabulary in the light of monographic description theoretical justification. *International journal of philology*. 2020. Vol. 11 (3). P. 42–47. URL : <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4022/>
23. Hromko T. V. Theoretical fundamentals of lexicographic variation of idiom. *Korszerű módszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási: tudományos művek gyűjteménye a nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagával* (Hang 3), September 18, 2020. Budapest, Hungary : European Scientific Platform, 2020. P. 63–64. URL : <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v3.24>.

References

1. Bogoslovskaya, Z. M. (2006), *Dialect variantology : lexicological and lexicographic aspects* : Doctor's thesis [*Dialektnaya variantologiya : leksikologicheskii i leksikograficheskii aspekty* : dis. ... dokt. filol. nauk], Tomsk State University, Tomsk, 401 p.
2. Bogoslovskaya, Z. M. (2000), *Dictionary of variant vocabulary of the Siberian dialect [Slovar' variantnoy leksiki sibirskogo govora]*, O. I. Blinova (ed.), Tomsk State University Press, Tomsk, vol. 1, 304 p.
3. Bondar, O. I. (2010), *Dictionary of Ukrainian Dialects of Odessa Region [Slovnnyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny]*, Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 222 p.
4. Vinogradov, V. V. (1944), "About the word form", *Izvestia of the USSR Academy of Sciences, Department of Literature and Language* ["O formakh slova", *Izvestiya AN SSSR. Otdeleniye literatury i yazyka*], Moscow, vol. 3, issue 1, pp. 31–44.
5. Gak, V. G. (1998), *Language transformations [Yazykovye preobrazovaniya]*, Shkola «Yazyki russkoy kul'tury» Publishing, Moscow, 768 p.
6. Hlukhovtseva, K. (2005), "Variability of dialectic phenomena in the system of Ukrainian skhidno-slobozhansky subdialects", *Volyn-Zhytomyrshchyna : Historical and philological collection on regional problems* ["Variatynnist dialektnykh yavlyshch u systemi ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok", *Volyn-Zhytomyrshchyna : Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehionalnykh problem*], Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, vol. 14, pp. 48–54.
7. Golovina, E. V. (1991), *Formal variance in speech of dialect type : Tutorial on a special course [Formal'naya variantnost' v rechi dialektogo tipa* : Ucheb. posobiye po spetskursu], Kirov State Normal Institute, Kirov, 102 p.
8. Gritsenko, P. E. (2015), "The phenomenon of a dialect facts : ontology and epistemology", *Issues on Slavic dialectology* ["Fenomen dialektogo yavleniya : ontologiya i gnoseologiya", *Issledovaniya po slavyanskoy dialektologii. Sud'ba slavyanskikh dialektov i perspektivy slavyanskoy dialektologii*], Moscow, vol. 17 : *The fate of Slavic dialects and the prospects of Slavic dialectology*, pp. 9–59.
9. Hrytsenko, P. Yu. (1990), *Areal variation of vocabulary [Arealne varyuvannya leksyky]*, Naukova dumka Publishing House, Kyiv, 272 p.
10. Hromko, T. V. (2021), *Methodology of lexical and grammatical description of the dialect linguary* : Doctor's thesis [*Metodolohiya leksyko-hramatychnoi deskryptsii linhvaryu hovirky* : dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 685 p.
11. Hromko, T. V. (2021), *Methodology and experience of the dialect description* : monograph [*Metodolohiya ta dosvid deskryptsii hovirky* : monohrafiya], O. I. Iliadi (ed.), Dnipro, 452 p.
12. Ivantsova, E. V. (1993), "Reflection of word variation in dialect dictionaries", *Russian dialects of Siberia. Lexicography* ["Otrazheniye var'irovaniya slova v dialektnykh slovaryakh", *Russkiye govory Sibiri. Leksikografiya*], Tomsk State University Publishing House, Tomsk, pp. 87–91.
13. Melnychuk, O. S. (1981), "Development of language as a real system", *Linguistics* ["Rozyvotok movy yak realnoyi systemy", *Movoznavstvo*], Potebnia Institute of Linguistics, AS of Ukr.SSR, Kyiv, issue 2, pp. 22–34.
14. Mukan, A. M. (1969), "Variation of forms in some newly created dialects of the Ukrainian language", *Ukrainian dialect morphology* ["Variantnist form u deyakykh novostvorenykh hovorakh ukrainskoyi movy", *Ukrainska dialektna morfologiya*], Naukova dumka Publishing House, Kyiv, pp. 191–199.
15. Nefedova, E. A. (2017), "Variability as a reflection of the evolution of the Russian dialects", *Dialects in synchrony and diachrony. 3 : Transformation of the dialect continuum and problems of a linguoecology* ["Variantnost' kak otrazhenie evolyutsii russkikh govorov", *Dialekty v synkhronii ta diakhronii. Transformatsiya dialektnoho kontynuumu i problemy linhvoolohiyi*], KMM Publishing, Kyiv, pp. 283–295.
16. Sabadosh, I. V. (2008), *Dictionary of the Transcarpathian language of the village of Sokyryntsy, Khust district [Slovnnyk zakarpatskoyi hovirky sela Sokyryntsya Khustskoho rayonu]*, Lira Publishing House, Uzhhorod, 480 p.
17. Smirnitkiy, A. I. (1954), "On the question of the word (the problem of "word identity")", *Proceedings of the Institute of Linguistics* ["K voprosu o slove (problema «tozhdestva slova»)", *Trudy Instituta yazykoznavaniya*], AS of the USSR, Moscow, vol. 4, pp. 3–50.
18. Sokolov, O. M. (1997), *Fundamentals of implicit morphology of the Russian language [Osnovy implitsitnoy morfologii russkogo yazyka]*, RUDN Publishing, Moscow, 203 p.
19. Tkach, M. M. (2019), *Dictionary of dialect, colloquial, rarely used and outdated words of the Ukrainian language [Slovnnyk hovirkovykh, rozmovnykh, ridkovzhyvanykh ta zastarylykh slov ukrainskoyi movy]*, Desna Publishing, Chernihiv, 1000 p.
20. Tkachuk, M. M. (2017), "On the question of structural variability of botanical lexis in the reduced Chornobyl zone dialects", *Dialects in synchrony and diachrony. 3 : Transformation of the dialect continuum and problems of a linguoecology* ["Do pytannia pro strukturnu variantnist botanichnoyi leksyky v reduktivnykh hovirkakh Chornobylskoyi

zony”, *Dialekty v synkhronii ta diakhronii. 3: Transformatsiia dialektnoho kontynuumu i problemy linhvoekolohii*, KMM Publishing, Kyiv, pp. 421–427. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/r590.pdf/>

21. Tkachuk, M. M. (2022), “Grammatical variation of the Ukrainian immigrant speech in Bashkortostan”, *Journal of Ivan Franko Zhytomyr State University. Philology* [“Hramatychna variantnist ukrainskoi pereselenskoï hovirky v Bashkortostani”, *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*], Zhytomyr, No. 1 (96), pp. 155–164.

22. Hromko, T. V. (2020), “Dictionary of variant vocabulary in the light of monographic description: theoretical justification”, *International journal of philology*, vol. 11 (3), pp. 42–47. URL : <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4022/>

23. Hromko, T. (2020). Theoretical fundamentals of lexicographic variation of idiom. *Korszerű műszerek és algorit-musa tapasztalati és elméleti tudományos kutatási: tudományos művek gyűjteménye a nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagával* (Hang 3), September 18, 2020. European Scientific Platform, Budapest, Hungary, pp. 63–64. URL : <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v3.24>.

Tetyana V. HROMKO,

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University; 1, Shevchenko str., Kropyvnytsky, 25006, Ukraine; tel.: +38 0500310222; e-mail: hromkot@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4661-4302

THE PROBLEM OF VARIATION OF UNITS OF THE LANGUAGE SYSTEM OF IDIOM AND THEIR LEXICOGRAPHY

Summary. The *purpose* of the proposed article is the theoretical justification of the variation of linguistic units as idiomemes based on the linguistic data of the idiom, as well as the basis of their representation in the dictionary of variant vocabulary of the language system as a separate aspect summary of the monoidiomic linguistic complex. The *object* of study is the problem of the identity and variation of the word in the lingual of the idiom as a language and speech system. The *subject* of the research are the theoretical and functional principles of lexicography of the variants of idiomic units and the phenomenon of formal variation of the lingual of the idiom. The *result* of the study is, on the one hand, the definition of the problem of word identity and word variation in linguistics, in which the insufficiency of research on the theory of word variation in Ukrainian dialectological science is stated, which is explained by the incompleteness or absence of an empirical base, the lack of mastery of the available factual material, insufficient attention to the methods of studying formal modifications words, weak illumination of source-scientific and methodological issues. The relevance of the issue is determined by a number of theoretical propositions: 1) variability, being an immanent property of any variety of speech, is widely represented in dialect speech; 2) the formal variation of the word ensures the continuity of the idiom as a language system; 3) the idiomic lexicon, the lingual of the idiom constitute an informational and research lexicographic system of the idiom — a thesaurus. A generalized review of the theoretical foundations of the dialectological lexicography of the variant lexicon of the colloquial language made it possible to come to a conclusion about the specificity of the colloquialism presentation in it. On the other hand, the results of the study represent the Dictionary of variant vocabulary of the idiom as an aspect that is a part of the monoidiomic lexicographic complex, having unified rules for the demonstration of linguistic units in it and at the same time differing in its structural and nomenclature parameters of displaying lexical-semantic variations of linguistic and speech units, is the first attempt systematic presentation of this type of grouping of the components of spoken discourse, which unites the literary and dialectal strata. **Conclusions:** The dictionary of the variant lexicon of the idiom is considered as a representative of the complexity, diversity of the phenomenon of formal variation of the dialect word, as well as the demonstration of a number of formal-semantic connections in the vocabulary of the lingual for further monoidiomic description, focused on the monographic description of the idiom.

Key words: dialectology, subdialect, lexicology, lexicography, Dictionary of variant vocabulary of idiom, variant, idiom, language and speech unit, lingual, idiomema.

Статтю отримано 29.09.2022 р.